

**HOGY MI MINDENRŐL FECSEG A JÖVŐ?
A SZILÁGYSOMLYÓI KÖZÉPISKOLÁSOK JELENKÉPE
A JÖVŐTERVEK TÜKRÉBEN**

TURAI TÜNDE

Erdély nyugati régiójában, Szilágységben arra kerestem a választ, hogy a rendszerváltás utáni posztoszocialista társadalmi és gazdasági helyzetben hogyan ítélik meg a pályaválasztás előtt állók és a rájuk hatást gyakorló mikrokörnyezet a jelen szituáció lehetőségeit a jövő, vagyis az anticipált jövő szemszögéből – a tervezgetés talaján állva.

Az 1989-es rendszerváltás hirtelen, ugrásszerű és gyors változásokat idézett elő a romániai lakosság életében. A több mint négy évtizedig tartó szocializmus jól bejáratott életmód-stratégiái egyik napról a másikra érvényüket veszítették, ugyanis megszűntek létezni azok a gazdasági, kulturális és társadalmi feltételek, amelyek között alkalmazhatóak voltak, illetve kiszorultak az elfogadottság keretei közül – mivel leértékelődtek, sőt megbélyegzés tárgyai lettek – azok az értékek, amelyek ezek számára a legitimitást biztosították. A posztoszocialista állapotban az előbbtől lényegesen eltérő helyzetbe kerültek az állampolgárok, s arra kényszerültek, hogy igen rövid időn belül más stratégiákat találjanak és alkalmazzanak. Az előzetes felkészülés és minták hiánya zavarokat eredményezett, melyek egy évtized után sem tudtak rendeződni, mivel a makroszintű gazdasági és társadalmi szituáció ahelyett, hogy a stabilizálódást segítené elő, csak fokozza a bizonytalanságot.

Az alkalmazott és/vagy alternatívaként jelentkező pályatervek ugyan a jövőt célozzák meg, mégis a jelenről szólnak. Egy olyan virtuális világot mutatnak be, amit a jelen talaján terveztek/terveznek meg, és valójában arra a társadalmi állapotra és tudatra engednek következtetni, amelynek keretein belül ezek megfogalmazódnak. Az egyes egyének nem csupán az objektív esélyek függvényében képzelik el további életüket, hanem befolyással van erre az egyén mikrokörnyezetét alkotó csoport számos szubjektív aspektusa is, melyek közül a legfontosabbak: a közvetített életmód-modellek, a csoport kollektív jövőképét meghatározó remény vagy reménytelenség, valamint a jelenbeli értékek és igények, amelyeket a szülői aspirációkból interiorizálják a fiatalok.¹

A kutatás alapját képező vizsgálatban a szilágysomlyói középiskolákban tanuló, magyar tagozatra járó valamennyi diák részt vett, összesen 235-en. Ebből az Elméleti Líceumban 165-en, az Ipariban 58-an és a Mezőgazdaságban 12-en tanulnak. Mivel Szilágysomlyó nemcsak saját lakossága, hanem egy kisebb mikrorégió számára jelenti az általános iskolai tanulmányok folytatásának lehetőségét, az adatfelvétel a szomszéd-

¹ Bourdieu 1978. 55–56.; Losonczi 1972. 169–172.; H. Sas 1972. 199.

dos falvak (összesen 16²) fiataljaira is kiterjedt, akik a megkérdezettek 60,85%-át teszik ki.

*1. Település és nemek szerinti megoszlás
Distribution by settlements and gender*

	Város ³	Falu	Összesen
Fiú	48	55	103
Lány	44	88	132
Összesen	92	143	235

A fölvetett probléma megragadásához és bemutatásához vezető egyik – de nem kizárólagos – útnak véltem a pályakezdés előtt álló 14–18 évesek megkérdezését arról, hogyan képzelik el egy napjukat tíz év múlva, szót ejtve munkahelyről, családról, lakásról, egyszóval mindenről, ami egy napba beletartozik/beletartozhat, s arra kértem őket, hogy mindezt írásban rögzítsék.⁴ A válaszadás nem kérdőív alapján történt, ugyanis a kötött formájú lekérdezés helyett inkább a fantázia szabad megnyilatkozását tartottam kedvezőbbnek. Ennek előnye, hogy a diákok a terveiket a maguk teljességében írhatták le, még azokat a – számukra lényeges – apróságokat is, amelyekre esetleg egy kérdőív nem adta volna meg a lehetőséget, illetve megmutatkozhattak a prioritások és preferenciák. Hátránya viszont, hogy mivel nem jelentkeznek ugyanazokkal a relevanciákkal a különböző témák a diákok számára, az alábbiakban minduntalan találkozni fogunk azzal, hogy az adott problémára nem reflektált mindenki, és ezért nem teljes az adatsor a bemutatásra kerülő témakörök egyikénél sem.

Lévén, hogy középiskolai tanulók, már mérlegelniük kellett valamelyest a jövőbeli életükkel kapcsolatos terveiket, lehetőségeiket, ugyanis a továbbtanulást biztosító iskola és tagozat kiválasztásakor már megtették pályaválasztásuk első lépését, bár ez még messzemenően nem végleges és nem módosíthatatlan. Az érettségihez közeledve pedig egyre inkább konkretizálniuk kell vágyaikat hozzámérve a számukra elérhető lehetőségekhez. Mivel az egyetemi és főiskolai felvételin egyre nagyobb mértékben veszik

² A települések nevei a reprezentáltság sorrendjében: Szilágynagyfalva (39), Szilágypercesen (29), Ipp (13), Szilágybagos (11), Varsolc (10), Kárásztelek (7), Kémer (7), Szilágyzovány (6), Sarmaság (5), Szilágyborzás (4), Somlyóújlak (4), Búrgezd (3), Szilágyfámsón (2), Bályok (1), Désháza (1), Krasznarécse (1).

³ A város minden esetben Szilágyfámsólyót jelenti.

⁴ A gyűjtési ötletet H. Sas Judit 1975-ben megjelent tanulmányát olvasva merítettem. Egy nagyobb lélegzetű családszociológiai kutatás keretén belül azt igyekezett megválaszolni, hogy a szocializmus miben változtatta meg az életmóddal kapcsolatos (beleértve a munkakört és a magánéleti kérdéseket) társadalmi tudatot Magyarországon. A jelen vizsgálat viszont már arra kérdez rá, hogy az 1989-es rendszerváltást követő poszt-szocialista állapotban hogyan körvonalazódik a megnevezett probléma. Bár hasonló módszerrel dolgoztam és ugyanazt a kérdéskört járom körbe, nem fogok összehasonlító vizsgálatot végezni, mivel az adatgyűjtésre ugyan szomszédos és hasonló állampolitikai helyzetben lévő, de eltérő – különböző gazdasági-társadalmi viszonyokkal rendelkező országokban került sor, s ebből kifolyólag úgy vélem, hogy a párhuzamba állítás számos torzítást eredményezne.

figyelembe az érettségi átlag mellett a választott szakmával érintkező tantárgyak középiskolai eredményét, ajánlatos, ha a diákok nem halogatják a döntést az utolsó egy-két félévre, hanem minél előbb elhatározzák magukat, és ennek függvényében alakítják a négy év tanulmányi eredményét. Mindezek tehát azt jelzik, hogy a megkérdezettek nem most találták szemben magukat először a jövőtervezés feladatával, hanem folyamatosan gondolkodnak rajta, természetesen nem mindenki egyforma intenzitással, felelősséggel és komolysággal. A kapott válaszok ezért nem a pillanatnyi fantázia termékeinek tekinthetők – persze ennek a valószínűsége sem zárható ki egyesek esetében –, hanem előzetes fontolgatások eredményeinek, melyeket ebből kifolyólag elemezhetőeknek értékelnek.

A diákok jövőterveit felmérő vizsgálatra 2001 májusában került sor.⁵ Ezt a szociológiai adatgyűjtést kiegészítik a Szilágyságban végzett több éves társadalomnéprajzi és szociálintropológiai terepmunkám kutatói tapasztalatai.

A jelen tanulmány azt kívánja megvizsgálni, hogy a posztszocialista romániai helyzetben hogyan látják saját életüket és életlehetőségeiket a Szilágysomlyón tanuló középiskolások és környezetük, hiszen a megkérdezettek bár csak saját nevükben szólaltak meg, az egyéni vallomásokban mégis tetten érhetőnek vélem a mikrorégió társadalmi tudatát is – amint ezt már említettem.

Három probléma köré fogom szervezni az elemző bemutatást: elsőként arra térek ki, hogy milyen pályákat, karriert terveznek maguknak a diákok, másodikként a területi mobilitási tendenciákról szólok, s végül a magánélettel, családdal kapcsolatos elképzeléseiket vázolom fel.

Pályatervek

A rendszerváltáshoz nagy reményeket fűzött lakosságnak azt kell tapasztalnia, hogy a vágyott pozitív elmozdulások egyre csak váratnak magukra, sőt az egyre nagyobb méreteket öltő gazdasági válság mindinkább lehetetlenné teszi ezek beteljesülését. A szocializmusról folytatott diskurzusok ugyan az elmúlt rendszerhez csupa negatív értéktartalmakat társítanak, s a hozzá való viszonyulást is ilyen módon szabályozva, annak elutasítását „írják elő”. Ám a boldogulását és megélhetését kereső kisember számára az egyre több nehézséggel és csalódással terhes jelen perspektívájából az elmúlt rendszer számos szempontból felértékelődik. Olyan világ volt az, ami stabilitást biztosított állampolgárainak: mindenkinek volt munkahelye, amit nem fenyegetett a csődbe menés veszélye. A fizetések összhangban voltak a piaci árakkal. Lehetőség volt pénztartalék elkülönítésére. Az árak stabilitásának köszönhetően nem esett a vásárlóerő, illetve a félretett pénzösszegek értéke, s így azok felhasználhatóságának esélye sem. Tervezni lehetett nagyobb befektetéseket (pl. lakás, autó, háztartási felszerelés), melyek nagy valószínűséggel és nem is olyan nagyon sok idő múlva elérhetőkké váltak. A gazdasági aspektusokon kívül stabilitása volt a társadalmi struktúrának, az ahhoz való viszonyulási stratégiáknak, illetve az ezt kiszolgáló intézményeknek. Ezek ismerete lehetővé tette a köztük való kiigazodást, kezelhetővé, „megszelídíthetővé” tette őket, ami esélyt adott „kihasználásukra”, illetve a társadalmi emelkedés biztonságos megszervezésére és

⁵ Ezúton mondok köszönetet *Turai Adél*, *Pocsveiler Ilona*, *Ionița Stela* és *Kovács Anna* szilágysomlyói tanároknak, akik segítségemre voltak a gyűjtés elvégzésében.

megvalósítására. Mindezek pedig érték- és normastabilitást eredményeztek, ami jelentős pszichikai stabilitással is járt. A szocializmus ilyen jellegű látása annak a jelennek a perspektívájából történik, ami ezeknek a hiányával küszködik. Arra szocializálódtak valamennyien, hogy a tanulmányaik befejeztével munkahelyhez jutnak, ami tisztességes megélhetést biztosít, s így alapot jelent a családalapításhoz. Nos, ez mára már a vágyálmom státusába került. Új életmód-stratégiákat kell/kellene kidolgozni, de a nagy társadalmi és gazdasági zűrzavarban, ahol már alig van valaminek stabilitása, és bármi érvényét veszítheti igencsak rövid időn belül, nem lehet kidolgozni efféle stratégiát, főleg ha még valamelyes időállóságot is remélnek tőle.

A vizsgált régió, Szilágysomlyó és környéke súlyos gazdasági válságba került az utóbbi évtizedben. A munkahelyeket biztosító gyárak sorra zártak be, s mivel a munkaerő-kereslet fokozatosan beszűkült, a munkanélküliség hosszantartóvá vált.⁶ A kereseti lehetőségek tehát fájdalmas mértékben csökkentek. A meglévő munkahelyek pedig olyan alacsony béreket biztosítanak, ami éppen csak a szűkös túlélést, a létminimumon való stagnálást biztosítja. Az elkeseredettség és a kiábrándultság életérzése általános közhangulattá vált. Nem véletlen, hogy a gyerekek írásaiból is ez tükröződik vissza:

*„Rengeteg a munkanélküliség, ez az új rendszer nagyon sokat követel tőlünk embe-
rektől. Növeli az adót, növeli a lakásfenntartással kapcsolatos dolgokat. Nagyon sok
ember él az utcán, sokan hadják el az országot, nap mint nap elmegy egy csoport fiatal,
menekül máshova, keresi a túlélést. [...] nagyon sokszor elgondolkodom, hogy mehetett
ennyire tönkre ez az ország: éhség, szegénység, tele van munkanélküliekkel, diákokkal
és nyugdíjasokkal ez az ország, alig-alig van egy pár ember, akinek biztosítva van a
mindennapi kenyere.”*

*„Kis fizum van. A feleségem két éven keresztül egyetlen egy állást sem kapott. Egy
fizetésből nagyon szorosan tudunk ketten megélni, és ha még lenne egy-két rajkó, mit
tennénk. Lopnánk!?”*

A negatív életérzések alapját képező rossz életkörülmények egyaránt sújtják a városi és vidéki lakosságot, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az utóbbiak jobban ki vannak téve a munkaerőpiacon zajló megélhetési küzdelmek kedvezőtlen következményeinek. Mivel a megkérdezetteknek 60,85%-a falun él, hadd térjek ki röviden a rurális lakosság 1989 utáni helyzetére. A hatalomváltást követően jelentős változások következtek be az őket érintő gazdasági és társadalmi szituációban egyaránt. A szocializmus erőszakos és keserű emlékekkel terhes államosító politikája, valamint a kollektív gazdaságok ideológiájának csődje és működésének negatív tapasztalatai olyan jogi és erkölcsi imperatívusként jelentkeztek a forradalom után, ami sürgőssé tette az új kormány számára, hogy visszaállítsa az egykori tulajdonviszonyokat. Az állam ugyan visszaadta a földek jórészét egykori birtokosaiknak, viszont nem számolt a következményekkel és a részletkérdésekkel. Egy olyan új tulajdonosi réteget teremtettek ezzel a rendelettel, ami nem töltötte, mert nem tölthette be a hozzá fűzött elvárásokat. Ez az agrárnépesség már nem az az agrártársadalom, ami volt a kollektivizálás előtt: sem demográfiai, sem gazdasági aspektusait illetően. Az egykori földtulajdonosok oly mértékig előregedtek, hogy tehetetlenül vergődnek az új helyzetben. Gyermekük pedig a szocializmus évtizedeiben az akkori településfejlesztési tendenciák, az átszervezett foglalkozásstruktúra és

⁶ A rendszerváltást követően megszűnt üzemelni a vajgyár, a vágóhid, a gyapotfeldolgozó, a téglagyár, a pékség, a pezsőgyár, felszámolták a zöldségtermesztő vállalatot, illetve csökkentett munkaerővel működik a csapgyár.

a megváltozott életmodellek következtében a társadalmi és területi mobilitási lehetőségekkel élve kiléptek az agrárrétegből. De a munkaerőhiány tökehiánnyal is párosul. Az állam ugyan a '40-es és '50-es években nem csak a földeket sajátította ki, hanem a gazdák eszközkészletét és állatállományát is, most viszont erre nem terjedt ki az újraelosztás, aminek pótlása igen nagy nehézségek elé állítja az érintetteket. Ezen külső körülményekhez társul a romániai parasztság gazdálkodói beállítottsága, ami – a tradíciót követve – nem a piac- és profitorientált termelést helyezi előtérbe, hanem az önellátást.⁷ Mindezek azt eredményezik, hogy a földművelés nem válik olyan erőforrássá, ami megélhetést biztosíthat a családoknak, csupán a létfenntartás korlátozott újratermelését teszi lehetővé.⁸ A föld mint ilyen nem tudja betölteni a hozzá fűzött reményeket. Hiába állították vissza az egykori tulajdonviszonyokat, a parasztság nem nyerte vissza akkori gazdasági erejét. A jelen körülmények között a föld nem jelenti azt a gazdasági bázist, amit jelentett a kollektívizálás előtt, s így nem tölti be az egykori és most is neki szánt funkciót. A problémák sokaságát most már jó tíz éve nap mint nap megtapasztaló agrár-reteg számára a földhöz nem társulnak a hagyományos értéktartalmak. Így a földművelői életforma nem tud olyanná válni, hogy szívesen vállalják. Ez olvasható ki abból a munkamorálból, miszerint a kistermelők pénzkereső-ideáljában ez csak a kiegészítő, a részdíós és nem a főfoglalkozást jelenti. Az alkalmazotti státus jobban megfelel szocializációjuknak, illetve a számukra lehetőségként megmutatkozó anyagi erőforrások által körvonalazódó reményeknek.⁹ Ez a munkahely-függő mentalitás fogalmazódik meg az önmeghatározásokban is, ugyanis inkább nevezik magukat munkanélkülieknek, nyugdíjasoknak és háztartásbelieknek, tehát olyan társadalmi státussal rendelkezőknek, ami az alkalmazotti beállítottság perspektívájából minősül inaktívnak, mintsem földművesnek, bár szinte valamennyiük foglalkozik agrártevékenységgel. Bár dominánsan jelentkezik az a vágy, hogy főállásban, „rendes” munkahelyen dolgozzanak, erre csekély esélyeik vannak. A vidék lakosságát sokkal jobban sújtotta a munkahelyek csökkenése, ugyanis a leépítésekkel az alacsonyabban iskolázott és gyengébb társadalmi erőforrásokkal rendelkező ingázók hátrányba kerültek, illetve jobban ki vannak téve a tartós munkanélküliség kialakulásának. A falvak nehéz gazdasági helyzetét az is rontja, hogy itt magasabb arányban vannak képviselve azok a társadalmi kategóriák, amelyek körében nagyobb a szegénység előfordulása (inaktívak – háztartásbeliek, munkanélküliek, nyugdíjasok, gyerekek –, mezőgazdasági munkások).¹⁰ Azt tapasztalhatjuk tehát, hogy a szocializmusban vidékre telepített ipar mély válsága, a mezőgazdasági termelés hanyatlása, a reálbérek csökkenése és az inaktívvá válás növekedése aránytalan mértékben nehezítette meg a vidéki lakosság lehetőségeit.¹¹ Mivel a piacgazdálkodásra átállt állam nem dolgozott ki eddig még sem egy megfelelő agrárstratégiát, sem pedig egy olyan népjóléti redistribúciót, amivel ellensúlyozhatná, vagy legalább csökkenthetné a nagy társadalmi egyenlőtlenségeket, s a minduntalan újratermelő esélyegyenlőtlenségeket, a vidéki térségek hanyatlása nem mérséklődik.¹²

⁷ L. még *Oláh* 2000. 351. és *Vincze* 1995. 139.

⁸ Vö. *Oláh* 1997. 64.

⁹ *Takács* 1999. 81.; *Harcza* 1994. 57–58. Hasonló mentalitásra támaszkodó alkalmazkodási stratégiára hoz példát *Bali* 1998. 118.

¹⁰ *Andorka* 1994. 8–10.; *Bánlaky* 1994. 118–119.

¹¹ *Oláh* 1997. 63.

¹² *Szelényi* 1990. 25–26.

Az adott vizsgálat margóján azt is elmondhatjuk, hogy sajnos Szilágy megyében nemcsak a vidéki lakosság van ennyire kedvezőtlen helyzetben, hanem maguk a városok is. A munkahelyek drasztikus csökkenése, a béreknek az inflációhoz képest csekély növekedése, az intézményes ellátottság és az infrastruktúra elmaradottsága hátrányos állapotokat teremtenek a városi lakosság körében is. Tovább nehezíti a régió helyzetét az a nagyméretű népességcsökkenés és előregedés, ami a rendszerváltozás után sem mérséklődött.¹³ Az egyre nagyobb méreteket öltő elszegényedés már alig-alig leplezhető, s a közhangulatot és az ezt igen jól visszatükröző jövőképet jelentősen meghatározza.¹⁴

A diákok írásaikban úgy reflektálnak erre a problémára, hogy igen sokan hangsúlyozzák, hogy olyan munkahelyet szeretnének, ami megélhetést biztosít és stabil. Tehát biztonságot várnak tőle, ami elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy önmagukat megvalósítsák, illetve családot alapítsanak.

A munkaerőpiacon való elhelyezkedés centrális kérdése a jövőről való gondolkodásnak, hiszen mindössze 6 lány kivételével mindannyian, azaz a megkérdezettek 97,4%-a dolgozni kíván. Érdekes párhuzamba állítani ezt a szülők jelenlegi helyzetével: az apák 15,7%, illetve az anyák 40,8%-a inaktív.¹⁵

Pályaterveik a következőképpen körvonalazódnak:

*2. Pályatervek településtípus szerint
Plans for career by types of the settlements*

Foglalkozás	Város		Falu		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%
Értelmiségi	49	20,8	58	24,7	107	45,5
Magánvállalkozó	6	2,5	7	3,0	13	5,5
Alkalmazott	17	7,2	23	9,8	40	17,0
Fizikai dolgozó	5	2,1	22	9,3	27	11,5
Inaktív	1	0,4	5	2,1	6	2,5
Egyéb	3	1,8	1	0,4	4	1,7
n. a.	11	4,7	27	11,5	38	16,2

¹³ Hadd álljon itt *Vincze Mária* megállapítása Románia és ezen belül Szilágy megye vidéki lakosságát illetően: „A csökkenés 1992–1997 között átlagosan 2,7%-os volt, a falun élők száma 280 ezer fővel csökkent. Az átlagnál jóval magasabb (4,5–6,0% közötti) volt a csökkenés Fehér, Krassó-Szörény, Hunyad és Szilágy megyékben, ahol a leginkább előregedett a vidéki lakosság” *Vincze* 2000. 82. A népességcsökkenés általános tendenciájáról lásd még *Mureşan* 1994. és 1997.

¹⁴ Nagyon tanulságosnak vélem *Oláh Sándornak* a szegénység leplezéséről szóló szövegközlését és tanulmányát. *Oláh* 1997. 63–77.

¹⁵ Az inaktív kategóriába tartoznak azok a munkanélküli, háztartásbeli és nyugdíjas szülők is, akik ugyan aktív mezőgazdasági dolgozók, de gyermekeik a kérdőíven így tüntették fel őket – minden bizonnyal közvetítve szüleik önbesorolását. (Erről a fentebbiekben már esett szó.)

3. Pályatervek nemek szerint
Plans for career by gender

Foglalkozás	Fiú		Lány	
	fő	%	fő	%
Értelmiségi	49	20,8	58	24,7
Magánvállalkozó	12	5,1	1	0,4
Alkalmazott	12	5,1	28	12,0
Fizikai dolgozó	13	5,5	14	6,0
Inaktív	–	–	6	2,5
Egyéb	1	0,4	3	1,2
n. a.	15	6,3	23	9,8

Azt látjuk tehát a fenti táblázatok alapján, hogy a mikrorégió társadalmi tudatában az értelmiségi pálya az, amelyikhez a legtöbb reményt fűznek, ami ilyenformán a legkedveltebb és a legtöbb presztízzsel rendelkező. A továbbtanulás eszköz a társadalmi stabilitás eléréséhez, s így az általuk megtapasztalt kilátástalanságban potenciálisan olyan tőkeértékkel rendelkeznek, mely biztonságot tud nyújtani egy élet megalapozásához. A tanügy és az egészségügy értékelődik olyan szakmaként, ami a posztszocialista állapotban sem vesztett presztízsből. Emellett kiemelt státussal jelentkeznek azok a szakmák, amelyek betöltésére a '90-es évektől van alkalom és igény. A rendszerváltozást követően végbement társadalmi és gazdasági struktúra átszerveződése ugyanis számos pozíciót üresített meg, illetve újakat alakított ki.¹⁶ Ezek új lehetőségeket jelentettek és jelentenek. Például: kereskedelem, informatika, média, ügyvédi és pszichológusi pálya. A tisztségviselői állások most megváltozott munkaetikával és -tartalommal, de továbbra is igen népszerűek, különösen a lányok körében.

Ha megfigyeljük a 4. táblázatot, mely a városiaknak és a vidékieknek a saját településtípuson belüli pályaterveit mutatja, egy kicsivel árnyaltabb képet kapunk:

4. Pályatervek százalékos bontásban
(a saját településtípusuk kategóriáján belül számítva százalékot)
Percentage of plans for career
(calculated within their own settlement types)

Foglalkozás	Város	Falu
Értelmiségi	53,2	40,5
Magánvállalkozó	6,5	4,9
Alkalmazott	18,5	16,1
Fizikai dolgozó	5,4	15,4
Inaktív	1,1	3,5
Egyéb	3,2	0,7
n. a.	11,9	18,9

¹⁶ Vö. Fónay 2000. 174.

A városi gyerekeknek több mint fele értelmiségi pályára kíván lépni, míg a vidékiek közül ennél lényegesen kevesebben. Nem azért, mintha gyengébb képességűek lennének, és alacsonyabb tanulmányi átlaggal rendelkeznének, hanem azért, mert nagyobb hányadban nevelik őket alacsonyabb társadalmi státussal és anyagi erőforrásokkal bíró szülők, akiknél a jövőtudatot a hátrányos helyzetüként meghatározó szubjektív remény/reménytelenség sokszor elvégzi az önkirekesztést még mielőtt belépnének a magasabb társadalmi pozíciók megszerzéséért folytatott küzdelembe¹⁷. Ehhez még társulnak azok az objektív szociológiai tényezők, amelyek az esélyegyenlőtlenségeket fokozzák (pl. a települési és családi – szociális és gazdasági – háttér/tőke, a szülők iskolázottsága, családon belüli munkamegosztás, a gyerekeknek a munkaerőpiacra való beállításának késleltetése, a testvérek száma, életmód-elemek).¹⁸ Ez az arány a városi gyermekekhez viszonyítva minősül redukáltnak, viszont ha saját szüleikkel állítjuk párhuzamba, akkor jelentős (tervezett) társadalmi mobilitásként kell értékelnünk. A vidéki anyáknak 22,4%-a fizikai dolgozó, illetve 52,4%-a inaktív, ami összesen 74,8%-ot jelent, és mindössze 13,3%-uk dolgozik értelmiségiként (ezek nagy része alacsonyabb státusú – pl. óvónő, tanítónő, ápolónő –, illetve szakképzetlen). A vidéki apáknak 60,1%-a fizikai dolgozó és 23,1%-a inaktív, azaz összesen 83,2%, értelmiségi pedig csak 4,9%.

Az alkalmazotti állás főként „női munkaként” jelenik meg mind a lányok, mind a fiúk írásában. Nem ritkák az olyan házasságtervek, melyekben a férj a főnök, a feleség pedig a titkárnő vagy a könyvelő. Ezt a társadalmi szereposztást mindkét nem adekvátan tartja.

A városi gyerekek zömével értelmiségiek, illetve alkalmazottak kívánnak lenni, igen kevesen döntenek a magánvállalkozói (6), a fizikai dolgozói (5) és háztartásbeli (1) pályaalternatívák mellett.

A fizikai dolgozók nagy többségét a fiúk körében a villany-, autó-, tévé- és egyéb szerelők, a lányok körében pedig az elárúsítók, felszolgálók stb. teszik ki. Mindössze 9-en (3 lány és 6 fiú) írják azt, hogy majdani foglalkozásuk földműveléssel kapcsolatos lesz, de ebből is csak 5-en kívánnak ténylegesen dolgozni a földjükön, a többiek inkább a munka megszervezésével foglalkoznának, és napszámokkal dolgoztatnának. Ez a szám a vidéki diákoknak csupán 6,3%-át (!) jelenti, holott szinte mindegyikük aktív kapcsolatban van valamilyen agrártevékenységgel. Hogy mennyire a jelenről szólnak ezek a jövőtervek, arról itt igazán meggyőződhetünk. Ez a szám erőteljesen jelzi azt, hogy mennyire reménytelennek és perspektívák nélkülinek látják a földművelői életformát. Valósággal menekülnek tőle. Legfeljebb csak egy kis virágoskertet akarnak a ház mellé, de nagyobb földterületet, amin a szüleiktől látott és általuk is már megtapasztalt önkiszákmányoló munkát kell végezni, nem vállalnak. Míg a kollektivizálás előtt az agrártársadalom saját köréből termelte ki utánpótlását, most a nemzedéki átöröklésnek csekély esélyét láthatjuk. Nemcsak a gyerekek kíváncsiak kilépni szüleik társadalmi csoportjából, maguk a szülők is erre biztatják őket, még akkor is, ha fájjalják ennek várható következményeit (a gyerek elköltözése, a vele való kapcsolattartás beszünetelése, a családi gazdaság munkaerőhiányának fokozódása stb.).

¹⁷ Az önkirekesztésről, illetve az iskola intézményének a társadalmi hierarchia újratermelődésében játszott szerepéről lásd *Bourdieu* 1978. 7–70., de különösen: 52–61.

¹⁸ A társadalmi mobilitást befolyásoló tényezőkről lásd *Ferge* 1984. 85–101.; *Várhegyi* 1968. 25–26.

A pályatervek hiánya elsősorban a fizikai dolgozó apák és az inaktív anyák gyermekeire jellemző – amint azt az 5. táblázat is mutatja –, ami jelzi a családbeli foglalkozás elutasítását, de ezen túlmenően az anticipált jövőkép perspektívtávlanságát, az önkirekesztésre való hajlandóságot és a lehetőségek ismeretének hiányát is.

Ne maradjon említés nélkül az a megfigyelés sem, hogy a legalacsonyabbnak ítélt foglalkozások (napszámos, bejárónő, dada) szükségességének növekedése jelentkezik ugyan, de valamennyien úgy kezelik ezeket a munkalehetőségeket, mint amelyeket csak igénybe vesznek, és távol tartják magukat attól, hogy ilyen kereseti forráshoz folyamodjanak. Kívánatosnak tartják, hogy a társadalmi munkamegosztásban egyre nagyobb szerepet kapjanak ezek a szolgáltatások, de mivel a tervezett mobilitási tendencia természetesen a magasabb pozíciók megszerzését vagy megőrzését célozza meg, kizártnak tartják, hogy maguk kerüljenek ezekbe a szerepekbe.

A vidéki és a városi diákok társadalmi mobilitására vonatkozó adatok összesítése a szülők státusával párhuzamba állítva a következő képet mutatja:

*5. Pályatervek a szülők státusához viszonyítva
Plans for career as compared with the status of parents*

Gyerek foglalkozása	Értelmi-ségi		Magánvállalkozó		Alkalmazott		Fizikai dolgozó		Inaktív		Megtart	
	apa	anya	apa	anya	apa	anya	apa	anya	apa	anya	apa	anya
Értelmiségi	17	23	10	4	3	13	60	26	13	26	4	1
Magánvállalkozó	–	2	2	1	1	1	7	5	3	5	–	–
Alkalmazott	1	3	5	1	1	5	25	15	7	15	1	–
Fizikai dolgozó	–	1	–	–	1	–	17	12	8	12	1	–
Inaktív	–	–	–	–	–	–	5	2	1	2	–	–
Egyéb	1	1	–	–	–	–	3	3	–	3	–	–
n. a.	6	5	2	1	1	6	24	8	5	8	–	–

Az elmenés vonzásában

A szocializmus fogyasztásellenes ideológiája és hiánygazdasága¹⁹ a hosszú távon tartó elfojtás által nagy méretű feszültségeket alakított ki az állampolgároknak, akik a rendszerváltás után emiatt sokszorozott elvárásokkal fordultak az új politikai helyzet felé. De a nagy többségnek csalódnia kellett. Hiába jelentek meg a magasabb életszínvonalhoz eljuttató termékek, a vásárlóerő drasztikus csökkenése elérhetetlenné tette ezeket. És nemcsak az életszínvonal növelésének esélye vált egyre lehetetlenebbé, hanem a már elért szint megtartása is egyre több nehézségbe ütközik, vagy már vissza is

¹⁹ Erről a témáról lásd Kornai 1980.; Merkel 1997.; Chelcea 2000.

esett.²⁰ Ez pedig pszichés terhekkel nehezíti az amúgy is keserőségekkel teli mindennapokat. Arra kényszerülnek, hogy kompenzációs technikákat dolgozzanak ki, melyekkel lelkiállapotuk leromlását valamelyest mérsékeljék, hogy védekezni tudjanak legalább pszichésen a „lehúzó” tendenciák ellen. De a lelki erő és a türelem igencsak fogytán van már. Túl nagy a kiábrándultság, amit folyamatosan újratermel a gazdasági és társadalmi helyzet. Életszínvonaluk csökkenésével minduntalan szembesítik őket azok a tükrök, amelyeket az egykori életszínvonal, a vágyott életszínvonal és a kívülről érkező életszínvonal-modellek jelentenek. A tátongó szakadék a „mérce” és a saját élethelyzet között megnehezíti még a beletörődést is. Kompenzációra a leplezési stratégiák tűnnek a legalkalmasabbaknak, amelyek segítségével legalább a külvilág felé azt a látszatot kelthetik, hogy részesei a kollektív életmód-ideálnak. De ha már ennek az elérése is lehetetlen, akkor az is valamelyest elégtételnek számít, ha legalább a lecsúszás elrejtése megvalósul.²¹ Csakhogy ez az állapot nem tartható sokáig, mert bele lehet nagyon fáradni. Mint ahogy már igen sokan bele is fáradtak az örökös álcázásba, s így a színjáték már nem tudja betölteni a kompenzációs funkciót, hiszen állandóan az elérni kívánt ideáltól való távolság fogalmazódik újra benne.

Ennek a problémának a súlyossága tükröződik az ifjú generáció jövőképeben. Tömegesen akarnak kilépni jelenbeli élethelyzetükből, amit társadalmi vagy területi mobilitással vélnek elérhetőnek, visszaigazolván ezzel saját maguk és szüleik elégedetlenségét azzal az életlehetőséggel és életminőséggel, aminek részesei.

A fiatalok olyan ideálok szerint képzelik el jövőbeni életüket, amelyek gazdasági, társadalmi és erkölcsi aspektusaikban is eltérnek a kibocsátó családtól, illetve a kibocsátó mikrokozmoszuktól. A modellek kialakulásában a szülőktől és a közösségtől látottaknál nagyobb hangsúlyt kapnak a médiából, a határokon kívülről és a „felső osztályokból” beszivárgó életstratégiák.

A megkérdezettek közül csupán 44-en, azaz 18,7% szeretné a mostani falujában/városában leélni életét. Viszont nagy többségük a jelenbelitől messzemenően más-ként képzelem el az adott település jövőbeni helyzetét. Akár úgy is fogalmazhatunk, hogy nem azt választja, hogy „utánamegy” a vágyott magas színvonalnak, hanem azt „helybe hozza”, vagyis azokkal ruházza fel lakhelyét. Mondhatnánk, hogy ők az optimisták, de annyira valószerűtlenek ezek – főleg, ha még azt is tekintetbe vesszük, hogy csak tíz éves távlatról és változási lehetőségről van szó –, hogy talán csak azt mondhatjuk, hogy ők az elragadtatott álmodozók.

„Én még mindig itt élek Szilágysomlyón pedig kb. 5–6 éve arról álmodoztam, hogy külföldre költözöm, de nem számít már a hely, a színvonal egész Európában egyenlő, és ez kicsi. Az egyetlen hivatalos pénznem az Euró és én 7800–8000-et kapok ebből havonta.”

Úgy tűnik, az elmenés olyan általános stratégiaként érvényesül, hogy a helyben maradás már szinte deviáns esetnek minősül:

„2011. március 16-án hét órakor csörög az óra Szilágysámsoni kis lakásom hálószobájában. Bármennyire is furának tűnik ebben a kis eldugott, félreeső, csendes faluban képelem el az életemet.”

A vidékiek közül 28-an, azaz 19,6% képzelem el életét saját falujában. Ha megnézzük, hogy melyek ezek a települések, akkor azt tapasztaljuk, hogy azok, amelyeknek kedve-

²⁰ Hadd utaljak itt ismét Oláh Sándor már említett tanulmányára: Oláh 1997.

²¹ A kifelé mutatásról, a többlet mutatni akarásról lásd még Losonczy 1972. 162.

zöbök a közlekedési és közellátási feltételei, illetve kistermelői eredményességük az átlagnál jobb (Szilágynagyfalu, Perecsen, Varsolc). Ezen felül még 10-en rurális környezetben szeretnének lakni, de nem ott, ahol most. Közöttük két kategória körvonala zódik:

- a) Egyrészt vannak, akik a vidéki lakóhelyet és életmódot egyaránt vállalják. Választásuk pedig az említett szempontokból előnyös falvakra esik.
- b) Másrészt vannak, akik a nagyvárosi életet és a nyugodt falusi lakást, kertes házat ilyenformán akarják összehangolni.

A városiak között pedig nem találni senkit sem, aki vidéken akarna letelepedni. Általánosságban kijelenthető, hogy a falura való visszaköltözés Szilágy megyében nem tartozik az előnyösnek tartott életstratégiák közé. Akik mégis megteszik ezt a lépést, nagy többségükben a lecsúszottak és elszegényedettek köréből kerülnek ki (munkanélküliek, nyugdíjasok, elváltak).

A területi mobilitást működtető tendencia az adott, illetve a könnyen elérhető település/településeken belüli kereseti lehetőségeket biztosító munkahelyek, a közlekedési és közellátási feltételek mértéke és minősége függvényében alakul. Minél nagyobb és fontosabb egy település vagy a mikrorégió, annál kisebb az elvándorlás, ám ezeknek a feltételeknek a romlásával nagyjából arányosan nő a mobilitás.²²

A vidéki ipar sem, de már Szilágysomlyó sem tudja betölteni egykori munkaadó szerepét, így a mikrorégió lakosai számára a napi ingázással elérhető munkahelyekre való járás – ami lehetővé tette az otthonmaradást – kiesett az általános gyakorlatból.

Szilágysomlyó tehát elvesztette vonzerejét, holott a szocializmus évtizedeiben jelentős mértékben gyarapodott lakossága épp a környező falvak lakosainak köszönhetően. A most megkérdezettek közül 16-an szeretnének a városban maradni, illetve vidékről mindössze 2-en akarnak beköltözni.

A megélhetés kényszere, valamint a könnyebb és jobb élet vágya távolabbi települések, nagyobb városok felé sodor. („*Más városban fogok lakni, egy sokkal nagyobb városban, ahol több a lakosok száma, és ahol több a munkalehetőség.*”)

Legtöbben Váradon és Kolozsváron képzelik el majdani letelepedésüket, de még többen vannak, akik nem gondolnak egy konkrét településre, csak azt hangsúlyozzák, hogy nagyvárosban szeretnének élni.

Számottevő vonzerővel jelentkeznek a határon túli, fejlettebb gazdasággal rendelkező országok. Már a kommunista éra alatt jelentős volt azok száma, akik elhagyták az országot, ám a határok megnyitása után ez igencsak megsokszorozódott. Mivel a gazdasági állapotok, a kisebbségi létből adódó hátrányok továbbra sem mutatnak kedvező tendenciát, illetve a már elvándoroltak életéből a boldogulás és előbbre jutás alternatívájának lehetőségei szűródnek vissza az itt maradtakhoz, a migráció fokozottan pozitív értéktartalmakkal telítődik és sikeresebb, jobb életmodellként rögzül a társadalmi tudatban.²³ Az ország elhagyása nem csupán egyéni, hanem kollektív stratégia mind a mai napig, s nem is látszik egvelőre jele annak, hogy az ehhez való viszonyulás csökkenő irányba változna. Szilágyságban, lévén, hogy a munkalehetőségek drasztikus mértékben visszaestek, tömegessé vált a külföldi, elsősorban magyarországi munkavállalás. Túlzás nélkül állapíthatjuk meg, hogy a falvaknak a 18 és kb. 50 közötti férfiai szinte valamennyien és a nők közül is számosan a határokon kívül dolgoznak, két stratégiát alkal-

²² Lásd még *Ferge* 1984. 62.; *Oláh* 1997. 67.

²³ *Vö. Tóth* 1997. 115.

mazva: a Felső-Berettyó mentiek és a Kraszna vidékiek külföldi munkavállalását a kitelepedés vágya kíséri, a tövishátiak viszont nem az elvándorlás, hanem csak a pénzszerezés szándékával érkeznek ide, itt keresve meg a család egzisztenciális feltételeihez és a tőkegyarapodáshoz szükséges anyagi erőforrásokat.

Az elmenők ugyan számos országot céloznak meg, de a magyar kisebbség nagymértékben Magyarországot választja. Ha a közelmúltra visszatekintünk, a statisztikai felmérések azt mutatják, hogy az 1988 és 1994 között Magyarországra érkező bevándorlók 67,3%-a Romániából jött²⁴, 1995-től pedig így alakult a helyzet:

6. A Magyarországra bevándorló román állampolgárok száma, és aránya a többi bevándorlóhoz képest²⁵
Number of Rumanian citizens immigration to Hungary and their share within other immigrants

1995	1996	1997	1998	1999
5685	4888	4629	6076	7412
37,9%	33,7%	32,3%	36,5%	40,2%

A tanulmányozott jövőtervek tanúsága szerint 54-en kívánják elhagyni az országot, ami a megkérdezetteknek a 23%-át (majdnem 1/4-ét) jelenti, a lakhelyre vonatkozóan semmiféle választ nem adókat leszámítva pedig egy 33,7%-os arányszámmal (a tanulók egyharmada!) találjuk szemben magunkat. Közülük 32-en Magyarországon, 8-an Amerikában, 5-en Németországban, 2-en Olaszországban, a többiek Angliában, Franciaországban, Görögországban, valamint Kanadában szeretnének élni, 3-an pedig bárhol külföldön.

Igen sokan (31,9%) még nem döntöttek. Csak arra vonatkozóan vannak meg az elképzeléseik, hogy hogyan akarnak majd élni tíz év múlva, de azt még nem tudják, hogy hol, vagy afelől bizonytalanok, hogy hol valósítható meg mindaz, amire vágnak. Vagy attól a távolságtól rettennek vissza, amit a terveik/álmaik és a lehetőségeik között észlelnek.

A magánélet alakulása

A magánéletéről szóló terveket három problémakörbe csoportosítom: család, a személyes tulajdont képező javak és a szabadidő eltöltésének módjai.

A család

Mivel a család intézménye a szociális struktúra azon alapegysége, ami igen gyorsan reagál a makrogazdasági és -társadalmi változásokra, hadd térjen ki az elemzés arra, milyen tendenciák jelentkeznek a jelen, posztszocialista helyzetben.

²⁴ Tóth 1997. 72.

²⁵ Demográfiai Évkönyv 2000. 354–355.

Igen szembeszökő az a nagyméretű népesedéscsökkenés, mely az 1989-es megmozdulás után következett be, amit részben a már említett kivándorlás okozott, részben pedig a termékenység visszaesése, ami az abortusztörvény hatályon kívül helyezését rövid időn belül érzékelhetővé tette.²⁶ A családok nagyságának alakulását eddig nagymértékben meghatározó véletlenszerűséget idővel felváltja a tudatos tervezés, ami a születésszabályozó lehetőségek egyre szélesebb körű megismerésével és elérhetőségével fokozottan tisztán tükrözi a társadalmi tudatban domináns családmodellt. A megváltozott viszonyok olyan pánikszerű magatartással határos viselkedésstratégiákat eredményeznek, amelyek a második demográfiai átmenet tendenciáira utalnak.²⁷ A gazdasági és társadalmi destabilizálódás bekövetkezése, az életszínvonal visszaesése, az igények növekedése/növelésének vágya, a modellértékűvé váló nyugati – általában négytagú – családmodell hatása, a gyermekszám-növekedés életszínvonal-csökkentő következményének megtapasztalása és a felmerülő nehézségeket korrigáló állami népjóléti intézkedések hiánya, mind olyan tényezők, melyek létszámcsökkenéshez vezetnek. A társadalmi és földrajzi mobilitási tendenciák szintén itt említendők, hiszen az emelkedés vágya és az erre való felkészülés arra ösztönöz, hogy már anticipáltan integrálják a megcélzott közösségek – természetesen feltételezett, általuk elképzelt – érték- és normarendszerét, valamint arra, hogy takarékoskodjanak anyagi erőforrásaikkal és energiájukkal, melyekre a mobilitás sikeressége érdekében szükségük lehet.²⁸

Vizsgálatunk alapján a családalapítási és gyermekvállalási szokásokkal kapcsolatban azt mondhatjuk, hogy néhány új elem jelentkezése mellett az tapasztalható, hogy a már elkezdődött, a szocializmus évtizedeiben kialakult, eddig visszafogottabban jelentkezett tendenciák jelentősen felerősödnek.

Visszaesett a családalapítási kedv, s megnőtt azoknak a száma, akik a karrierépítésnek elsődleges fontosságot tulajdonítanak. A családnak lényeges funkciói sérülnek, sőt semmisülnek meg az így szerveződő értékrendben. Az egyén önállósodásának olyan mértékével találjuk itt szemben magunkat, ami a mikrokörnyezetet jelentő közösségből, majd a nagycsaládi keretből való kilépés után most már a nukleáris családdal is szakítani kíván.

A megkérdezetteknek 17%-a nem szándékszik házastársi viszonyban élni tíz év múlva, részben azért, mert egyáltalán nem is akar családot alapítani, részben pedig azért, mert vagy a tanulás és a karrierépítés miatt, vagy az egyedüllét nyújtotta függetlenség és szabadság hosszabb távú megélése érdekében a párkapcsolat törvényes formában való legalizálását későbbi időpontra tervezi.

Az individualizáció és a családalapítás köztes megoldásának tűnik az élettársi viszony kialakítása, melyre 7 diák, azaz 3% vállalkozik. Ebben a döntésben az önállóság vágyán kívül benne van a család intézményével szemben kialakult kritikus viszony, a család mint modell értékcsökkenése, a környezetükben látott házasságok kudarcélménye is.

A válás egyre gyakoribb és elfogadottabb lehetőséggé válik, de mivel elsősorban negatív értékeket társítanak hozzá, és rossz élettapasztalatnak tartják, inkább megelőzni

²⁶ Részletesen foglalkozik ezzel számszerű adatokat is közölve *Mureşan* 1997. 285–298.

²⁷ A második demográfiai átmenet nyugat-európai és kelet-európai bemutatását, illetve párhuzamba állítását l. *Rychtaříkova* 2001. 111–139.

²⁸ A születésgyakoriságot befolyásoló tényezőkről lásd még *Miltényi* 1962. és *Valkovics* 1964.

kívánják. Csupán egyetlen diák integrálja ezt jövőképebe: „Elvált vagyok, elfogtam a feleségemet, a volt feleségemet hogy megcsal.”

A hagyományos életstratégiákhoz való viszonyulás szólal meg abban a tényben, hogy az élettársi viszonyra és a válásra kizárólag csak a városi gyerekek készülnek, közülük is elsősorban a fiúk (7 fiú, 1 lány). A vidékiek kivétel nélkül mind legális kapcsolatot kívánnak létesíteni jövendőbelijükkel. Úgy tűnik tehát, hogy falun még alig sérült a család intézménye. De az új modellek gyengébb hatóereje és az ezek vállalásától való tartózkodás is ott van a háttérben, amire az itt felnövő gyerekeknek a hagyományhoz való nagyobb ragaszkodása, a közösségi kontroll hatékonyabb működésének megtapasztalása és szocializációja ad magyarázatot. Kerülnek ki ugyan közülük is, akik szakítani akarnak a tradicionális sémákkal, s nagyobb függetlenségre vágnak, ám mégis azt kell észlelnünk, hogy döntő többségük, 88,1%-uk úgy viszonyul a család intézményéhez, ami olyan biztonságot, stabilitást és lehetőségeket biztosít az egyén számára, melynek megteremtésére egyedül csökkentett eséllyel vállalkozhat.

A gyermekvállalási kedv is megcsappant. Egyrészt eltolódik az első gyerek megszületésének ideje, ugyanis nagyon sokan az elkövetkezendő tíz évben még nem szeretnének gyereket, csak majd később. Másrészt számolnunk kell azokkal is, akik nem is akarnak gyermeket vállalni. Az egy- és kétgyerekes családmódel a domináns, és igen kevesen szeretnének 3 vagy ennél több gyereket (7. táblázat). Ha ezt párhuzamba állítjuk szüleik produktivitásával (8. táblázat), azt láthatjuk, hogy ebben a generációban a 2 gyerekes módel a 3 gyerekes követi, s csak e mögött található az egykézöket, akiket nem nagy lemaradással követnek a 4 gyerekesek, s 5 vagy ennél több gyereke éppen annyi családnak van, ahányan a következö generációból 3 gyereket akarnak. Ez az összehasonlítás már lényeges különbségeket mutat.

7. A tervezett gyerekek száma
Number of children planned

Gyerekek száma	Város		Falú		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%
0 ²⁹	41	17,4	30	12,7	71	30,2
1	17	7,2	31	13,2	48	20,4
2	25	10,6	65	27,6	90	38,3
3	3	1,3	7	3,0	10	4,2
4	–	–	2	0,8	2	0,8
Több	–	–	–	–	–	–
n. a. ³⁰	6	2,5	8	3,4	14	5,9

²⁹ Ide sorolom azokat, akik egyáltalán nem akarnak gyereket, illetve azokat, akiknek a következö tíz évben még nincs gyerekük.

³⁰ Értsd: nincs adat a gyerekek számára. Ide sorolom tehát azokat, akik nem nevezik meg a gyerekek számát, de akarnak gyereket.

8. Szülei termékenysége
Fertility of their parents

Gyerekek száma	Város		Falu		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%
1	14	5,9	10	4,2	24	10,2
2	49	20,8	75	31,9	124	52,8
3	25	10,6	31	13,2	56	23,8
4	4	1,7	17	7,2	21	8,9
Több	–	–	10	4,2	10	4,2

A gyermekvállalás és a családalapítás kapcsolatáról annyit állapíthatunk meg, hogy egyetlen kivétellel mindannyian legális viszonyon belül képzelik el utódaik megszületését. Csupán egy somlyói lány kívánja egyedül nevelni gyermekét, mégpedig úgy, hogy az apát teljesen kizárja ebből, nem is tudatja vele a gyermek meglétét.

A jövőtervek margóján röviden hadd ejtsek néhány szót a család egyéb aspektusairól, a funkciókról és a belső viszonyokról: szerepkörökről és munkamegosztásról, döntési jogról, az együttélés szokásairól és tartalmáról.

A funkciók nagymértékben beszűkülő tendenciát mutatnak.

A gazdasági funkció termelő aspektusa annak ellenére, hogy a rendszerváltás után visszaadták eredeti tulajdonosaiknak a földet, nem rehabilitálódik. A már bemutatott okok miatt a következő generáció a kontinuitás felvállalása helyett elutasítja szülei földművelő életformáját, s ettől lényegesen eltérő ideált követve kívánja megvalósítani saját életét. Reményeik szerint családjuk dominánsan fogyasztói egység lesz.

A család szocializációs funkciója is redukálódik. Bár mindannyian azt írják, hogy a gyerek nagy szerepet játszik életükben, nevelésüket nagymértékben engedik át az erre szakosodott intézményeknek, illetve a dadáknak, baby sittereknek. A leendőbeli anyák általában egy évnél többet nem kívánnak otthon maradni újszülöttükkel, de többen még ekkor is dolgozni kívánnak csökkentett munkaidővel. A gyermekkel való foglalkozás idejének általában csupán az estéket és a hétvégéket tekintik.

A védő-érzelmi funkciót azok, akik családot akarnak alapítani, igen fontosnak tartják, sőt vallomásaikból ennek erősödésének vágyát olvashatjuk ki. Úgy tekintenek ugyanis a családra, mint ami a teljes harmóniát, a szeretetet és egyetértést jelenti tagjai számára. Nem zárják ki az esetleges kisebb konfliktusok lehetőségét sem, de ezzel az eshetőséggel úgy számolnak, mint ami nem zavarja meg az összetartozás mély élményét, s a békülésben megerősödnek az érzelmi kötelékek. A családot tartják annak a menedéknek, ami ebben a „megbomlott” világban stabilitást jelent, ahol meg lehet nyugodni, ahonnan erőt lehet meríteni. Az együttélés tartalmának tehát a szeretetet, a szolidaritást, a bajtársiasságot, a bizalmat, a törődést, a kölcsönös tiszteletet és megbecsülést, illetve a gyereknevelést tartják. A belső hierarchiáról pedig, mint a házastársak közötti maximális kiegyenlítődésről gondolkodnak, ahol a döntések és tervezések közösen születnek.

A családi munkamegosztásban viszik tovább leginkább azt, amit otthon láttak, s amire szocializációjukban készítették fel őket. A háztartást továbbra is kizárólag a nő feladatkörébe tartozónak vélik, amiből a fiúk nemigen kívánnak részt vállalni. Férfi

munkának a ház körüli teendők elvégzését, a különféle szerelési/javítási munkálatokat és az autó karbantartását nevezik meg. A gyermeknevelésben mindkét nem szerepet vállal.

Egyre növekszik annak igénye, hogy külsőket is bevonjanak. Azok, akik otthon szeretnének maradni, elsősorban édesanyjukat vagy anyósukat kívánják bevonni, a következő szerepeket szánva nekik: gyermekre vigyázás, illetve a házimunkába való besegítés, de csak amikor egy háziasszony erejét meghaladó munkálatról van szó (pl. születésnap ünnepség sok vendéggel). Ám legtöbbször távol lesz a kibocsátó családtól. Főleg azok – de nem csak –, akik a család mellett karriert is akarnak építeni, jelzik, hogy bejárónőt, dadát, netán sofőrt fognak alkalmazni. Ez a filmek által inspirált vágy presztízsszimbólummá válik, s az életszínvonal minőségi fokmérőjeként mintegy jelzi az egyén előrelépését és akár önmegvalósításának mértékét is. Ezek a tervek a munkamegosztás új stratégiái, melyekre szüleik családjában alig volt példa, közülük viszont igen sokan szeretnék majd alkalmazni.

A személyes tulajdon

Losonczy Ágnes az anyagi szükségletek kielégítésének hierarchiáját felállítva a következő sorrendet állapítja meg: ételmezés, ruházkodás, lakás, autó, telek, világlátás.³¹ Az elkészült dolgozatokban az első kettőről nem esik szó, ezek esetleges hiányával jövőbeli életükben nem számolnak. Meglétiüket természetesnek tartják, s a gyarapodást csak ezen felül számolják. Jövőterveikben elsősorban lakásról, háztartási felszerelésekről és autóról esik szó. De olyan módon, hogy – amint azt már több esetben is visszaigazolták – messzemenően túl szeretnék szárnyalni szüleik anyagi helyzetét.

Nagy többségük kertes házat tervez, amit sok szobával, sőt úszómedencével – íme egy újabb presztízsszimbólum – képzel el. Ez a csoport a megkérdezettek 60%-át teszi ki, a lakás kérdésére reflektálóknak pedig a 90,9%-át.

Panellakásban csupán 8-an szeretnének élni, holott a városi gyerekek közül igen sokan ebben a lakástípusban nőttek fel, és laknak a mai napig.

Szülőknél 3-an (kizárólag vidékiek), szolgálati lakásban 2-en (csak városiak), albérletben pedig 1 (városi) diák fog élni a képzeletbeli 2011-ben.

A lakásbelső, elsősorban a háztartási gépekkel való felszereltséget a fejlett országok mércéjének megfelelően képzelik el hiánytalannak.

Az autó fontosságáról is tanúságot tesznek, de a jövőbeli autótulajdonosok potenciális száma csak a 93-at éri el, ami csupán 39,6%.

Telekről, világlátásról pedig nem esik szó, csupán belföldi kirándulásokról.

³¹ *Losonczy* 1972. 157–163.

A szabadidő eltöltésének módja

A pihenést, a kikapcsolódást igen változatosan képzelik el, ám a tévézés elsöprő népszerűségnek örvend. Csupán egyetlen diák hangsúlyozza, hogy ezt a szórakozási módot értékrendjében alárendelt fontosságúnak tartja, és családja életében ezt így is kívánja kezelni: „*Azt szeretném, hogy az együtt töltött idők fontosabbak legyenek, mint a TV.*” A közvélemény viszont így nyilatkozik: „*Vacsora után mindenki elindul tévézni, én általában minden filmbe bele alszok a fáradtságtól.*”

Az egyéni kikapcsolódási formák közül a következőket említik: olvasás, sportolás, internetezés, zenehallgatás. A családi szórakozásmódok a sétálás, a kirándulás, a strandolás, a színház- és állatkert-látogatás, a vásárlás, a vendéglőben vacsorázás. A nukleáris családon kívül pedig szívesen töltik el szabadidejüket a rokonokkal, főleg a szülőkkel és testvéreik családjával, illetve a barátokkal.

Ami végezetül elmondható

A vizsgálat során felmerült három centrális probléma körbejárása után azt láthatjuk, hogy azt a jelent, amelynek a talaján jövőjükéről gondolkodnak a mikrorégió pályakezdői és környezetük, elkeserítően nehéznek és terhesnek ítélik meg. A szebb jövő és a jobb élet megvalósítását nem a jelen továbbvívésében, esetleg mérsékelt módosításokkal történő újratermelésében vélik elérhetőnek, hanem drasztikus változásokat tartanak szükségyszerűnek, amelyek sok esetben az adott életlehetőségekkel való szakítást – mondhatni pánikszerű szakítást – előfeltételezik. Erről szólnak a pályatervek, melyek túlnyomó többsége nem a szülők foglalkozásának a folytatását célozza meg, hanem azt perspektívatlanak ítélve éppen az ebből való kilépésre tesz kísérletet. De emellett tesznek tanúságot a területi mobilitásra vonatkozó utalások is. Kevesen vannak, akik nem kívánnak változtatni lakhelyükön, és siessünk hozzátenni, hogy közülük a legtöbben a helyben maradás jövőlehetőségeit nem a realitások keretei között képzelik el, hanem a fantázia valószerűtlen világában. A szinte krízisszerű menekülést mutató magatartás a magánéletet érinti legkevésbé. Bár a családalapítási és gyermekvállalási kedv megcsappant, s a család intézményének tekintélyét a karrier és az önmegvalósítás előtérbe kerülése meglehetősen csorbítja, mégis – úgy tűnik – ez marad továbbra is a társadalomnak az az alapegysége, amitől a stabilitást, a biztonságot, a pszichés rehabilitációt remélik. A mikrorégió jelentudata a szükségyszerű kilépést kínálja adekvát alternatívaként, és nemcsak mérsékelt, hanem drasztikus, nemcsak az élet egy, hanem több aspektusát érintő módon is, mondhatjuk végül, bár az összegzés egyben mindig a probléma banalizálása, merész lecsupaszítása.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Andorka Rudolf* (1994): A falusi társadalom változásai. *Agrártörténeti Szemle*. 1–4: 3–26.
- Bali János* (1998): Megtorpanás? A mezőgazdasági ártermelés fejlődésének korlátai egy málnatermelő településen. *Replika*. 33–34: 107–119.
- Bánlaky Pál* (1994): A falu társadalmának átalakulása. *Agrártörténeti Szemle*. 1–4: 115–120.
- Bourdieu, Pierre* (1978): Az értelmiségi hagyomány és a társadalmi rend megőrzése. In: Uő.: *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése. Tanulmányok*. Bp. 7–70.
- Chelcea, Liviu* (2000): A hiány kultúrája az államszocializmus idején. Áruk, fogyasztók és stratégiák egy román faluban a nyolcvanas években. *Replika*. 39: 135–153.
- Demográfiai Évkönyv 1999* (2000) KSH. Bp.
- Ferge Zsuzsa* (1984): Egy nemzedék életútja. In: *Cseh-Szombathy László* (szerk.): *Egy korosztály életútja. Az 1928–34-ben született férfiakról. Kutatási beszámoló*. MTA Szociológiai Kutató Intézet Társadalompolitikai Osztálya. Bp.
- Fónay Mihály* (2000): Értelmiségi szerepfelfogások a posztkommunista átmenetben. In: *Püski Levente – Timár Lajos – Valuch Tibor* (szerk.): *Politika, gazdaság és társadalom a XX. század magyar történelmében. II.* Debrecen. 173–182.
- Harcza István* (1994): Polgárosodás a mezőgazdasági vállalkozók körében. *Agrártörténeti Szemle*. 1–4: 57–64.
- Kornai János* (1980): *A hiány*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp.
- Losonci Ágnes* (1972): Életmód és társadalmi változások. *Szociológia*. 2: 153–178.
- Merkel, Ina* (1997): A fogyasztói társadalomba vezető út. *Replika*. 26: 55–66.
- Miltényi Károly* (1962): A heterogén házasságok hatása a születéskorlátozásra. *Demográfia*. 4: 486–493.
- Mureşan, Cornelia* (1994): Changements des Structures Démographiques en Roumanie. *Studia Universitatis Babeş – Bolyai. Sociologia – Politologia*. 1–2: 43–57.
- Mureşan, Cornelia* (1997): A reprodukció magatartás változásai Romániában. *Demográfia*. 4: 285–298.
- Oláh Sándor* (1997): Láthatatlan szegénység. *Szociológiai Szemle*. 1: 63–77.
- Oláh Sándor* (2000): A székelyföldi agrártermelés társadalmi feltételei 1989 után. In: *Püski Levente – Timár Lajos – Valuch Tibor* (szerk.): *Politika, gazdaság és társadalom a XX. század magyar történelmében. II.* Debrecen. 349–352.
- Rychtaříkova, Jitka* (2001): Második demográfiai átmenet zajlik Kelet-Európában? *Regio* 1. 111–139.
- H. Sas Judit* (1972): A gyerekekkel szembeni családi követelmények alakulása és a történelmi-társadalmi változások. *Szociológia*. 2: 179–210.
- H. Sas Judit* (1975): „Egy napom tíz év múlva” Fiatalok elképzelései jövő életükről – és a jelen valóság. *Társadalmi Szemle*. 2: 63–74.
- Szelényi Iván* (1990): Új osztály, állam, politika. Tézisek életművéből a tudományok doktora fokozatának elnyeréséhez. *Replika*. 2: 24–46.
- Takács Péter* (1999): Az állam beavatkozása a földtulajdonviszonyok alakulásába Magyarországon. In: *Püski Levente – Timár Lajos – Valuch Tibor* (szerk.): *Politika, gazdaság és társadalom a XX. század magyar történelmében. I.* Debrecen. 73–82.

- Tóth Pál Péter* (1997): *Haza csak egy van? Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon (1988–1994)*. Bp.
- Valkovics Emil* (1964): A születésgyakoriságot befolyásoló társadalmi-gazdasági tényezőkről. *Demográfia*. 3–4: 451–458.
- Várhegyi György* (1968): Pályák vonzásában. Pályaválasztás és társadalmi rétegződés. *Valóság*. 6: 25–36.
- Vincze Mária* (1995): A családi gazdaság helye és szerepe a romániai agrártársadalomban. *Régio*. 1–2: 137–144.
- Vincze Mária* (2000): *Régió- és vidékfejlesztés. Elmélet és gyakorlat*. Kolozsvár.

Tárgyszavak:

Faluszociológia
Esettanulmányok

**WHAT IS CHATTING THE FUTURE ABOUT?
THE PRESENT TIME PICTURE OF SECONDARY SCHOOL PUPILS IN
SZILÁGYSOMLYÓ IN THE MIRROR OF FUTURE PLANS**